

Szent István Egyetem Állatorvos-tudományi Kar

Büntetés és jutalmazás lehetőségei lovaknál

Készítette: Fekete Bianka Cintia

Témavezető: Dr. Nagy Krisztina, PhD

SZIE ÁOTK, Haszonállat gyógyászati és Mobil Klinika

2014

Tartalomjegyzék

I. Fejezet: Bevezetés	3
II. Fejezet: Irodalmi áttekintés	5
A lovak viselkedését meghatározó elemek.....	5
Személyiség típusok	6
Tanulási módszerek	7
Jutalmazás és büntetés, mint az asszociatív tanítás eszközei lovaknál.....	13
III. Fejezet: A jutalmazás és a büntetés használata a gyakorlatban	23
Hátraléptetés és tanítása.....	23
Lószállítóhoz való szoktatás.....	26
IV. Fejezet: Összefoglalás	29
V. Fejezet: Irodalomjegyzék	30
Felhasznált képek forrása.....	33
VI. Fejezet: Köszönetnyilvánítás	34

„Az oly lovagok, kik lovaik különbféle természeti hajlandóságait mindenképpen kiismerni szükségtelennek vélik és csak elmétlen akaratjok szerint dolgoznak, lovaiktól szíves és engedelmes szolgálatot nem várhatnak, és tökéletes czéljukat nem érik el.” (Alistáli Mátyus János)

I. fejezet: Bevezetés

Annak ellenére, hogy a lovaglás sokak által kedvelt sport, kifejezetten a veszélyes sportok közé tartozik. Kimutatták, hogy lovaglásnál 350 óra esetén már nagy a valószínűsége egy súlyosabb lovasbaleset bekövetkezésének, míg motorbaleseteket vizsgálva 7000 óra motorozásra jut egy súlyosabb baleset (Ceroni, 2007). Egy másik kutatásban arról írnak, hogy a lovasok között a lovasbalesettel érintett személyek előfordulása 100.000 emberhez viszonyítva 16 és 233 között mozog, míg csak a rendszeresen lovagló lovasokat nézve ez az érték 469, azaz majdnem eléri az ötszázat (Smartt és Chalmers, 2009). Viszonyításképp, ez az érték a kutyával kapcsolatos sérülésekre nézve csak 10-12 körül mozog (Lesley et al., 2010). Érdekesség, hogy a legtöbb lovasbaleset nem is lovaglás közben (pl. lóról esés következtében), hanem a lóval való foglalkozás közben, földről történik (pl. lórúgás) (Lesley et al., 2010). A legtöbb lovasbaleset kapcsán az érintettek a ló „kiszámíthatatlan” és ijedős természetét nevezték meg (Lesley et al., 2010). A ló adott helyzetben történő lehetséges viselkedési reakcióinak alapos ismerete minden bizonnyal nagy segítséget nyújtana mind a lovas mind a lóval foglalkozó személy (pl. állatorvos) számára, hogy megjósolja a ló váratlan viselkedését, így a megfelelő óvintézkedéseket megtegye, ezáltal csökkentse a balesetek bekövetkezésének valószínűségét (Lesley et al., 2010). A balesetek megelőzése és elkerülése érdekében a szakemberek egyetértenek abban, hogy a legfontosabb az a törekvés, hogy a ló emberrel szembeni viselkedése kiszámítható legyen (Lesley et al., 2010). A büntetésnek és a jutalmazások megfelelő, következetes alkalmazásának ebben nagy szerepe van, hiszen így a helyes kiképzés és a ló félelemérzetének csökkentése révén mérséklődik a balesetek kockázata is.

Szakedolgozatomban a lóetológia egyik területével, a tanulással foglalkozok, ezen belül is azzal a kérdéssel, hogy milyen lehetőségei vannak a büntetésnek és a jutalmazásnak lovaknál. Témaválasztásom oka, hogy lóval való helyes bánásmód alapvető fontosságú a ló és a lovas közötti kommunikációban. Minden lovas számára hasznos, legyen akár egy kezdő vagy egy lovakkal évtizedek óta foglalkozó lovas szakember. Hasonlóképpen a lovak számára is fontos, akár belovaglás alatt állnak, akár versenyeznek. Ha van egy közös nyelv, ami a kölcsönös bizalomra és tiszteletre épül, az nemcsak keretet ad a napi foglalkozásoknak, hanem biztonságot nyújt, és örömet jelent a lovas és a ló számára is.

Dolgozatom az alábbiak szerint épül fel: elsőként a ló viselkedését meghatározó elemekkel, a tanulási folyamattal, továbbá a személyiségtípusokkal foglalkozok. Ezután kerül sor a büntetés és a jutalmazás egyes kérdéseinek vizsgálatára. Ezen belül vizsgálom a jutalmazás különböző formáit jelentőségét a kiképzés egyes szakaszaiban. Nem kevésbé fontos a büntetés sajátosságainak feltárása, a negatív megerősítés egyes formáinak bemutatása. Ezt követően gyakorlati példákkal, saját tapasztalatokkal erősítem meg az elméleti részben leírtakat. Dolgozatomat összegzésekkel, következtetésekkel zárom. Munkám során egy adott kérdést több nézőpontból igyekeztem megvizsgálni, ennek során több álláspontot ütköztetni, és megfogalmazni saját véleményemet is.

II. fejezet: Irodalmi áttekintés

A lovak viselkedését meghatározó elemek

A viselkedést meghatározó egyik körülmény a menekülés, amely a szabadon élő ló egyik túlélési lehetősége. Ebből származik a lóban ma is felfedezhető menekülési ösztön. A ló tehát zsákmányállat, ezért érzékenyebb is, amelyet a lovasnak sem szabad figyelmen kívül hagyni. Mindig számolni kell tehát azzal, hogy az ember valamilyen magatartása, vagy egy nem várt jelenség (pl. hirtelen zaj) beindítja az állat menekülési ösztönét. A válaszreakciói nagyon gyorsak, az érzékszervei pedig az emberénél jóval fejlettebbek. Zsákmányállat lévén természetes, hogy gyorsabb reakció idővel kell rendelkeznie, mint a ragadozóknak. Ez nem csak azt jelenti, hogy menekülnie kell, hanem azt is, hogy ezt azonnal és gyorsan kell megtennie. Ezzel együtt azonban a ló sokkal gyorsabban megnyugszik, mint más állat. Ennek oka, hogy ha a menekülési ösztön eluralkodna rajta, nem maradna ideje semmi mást csinálni, akár enni vagy inni sem. (Miller, 2012.).

A ló viselkedését meghatározza még a rangsorban elfoglalt helye, ennek megfelelően arra bízta magát, aki a menekülés irányát és idejét megmutatja neki. Ide tartozik, hogy a rangsorbeli helyét társai mozgásának irányításával éri el. Ez azonban nem csak a természetben élő lovaknál figyelhető meg, hanem a lovassportban is a képzés alapja, hogy a ló elfogadja lovasát, mint rangsorban feljebbvalót. Az edzők olyan technikákat alkalmaznak, amelyek a ló menekülése ellen hatnak (erre lehet példa a futószár, amely meghatározza a ló számára, hogy milyen térben mozoghat). Részben azért is részesítik előnyben ezeket a módszereket, mert ha az ember képes a mozgásában korlátozni a lovat, akkor a ló viszonylag könnyen elfogadja az ember dominanciáját. Az engedelmisséget a lovak testbeszéddel fejezik ki, amely minden egyednél, fajtától függetlenül egyforma. (Miller, 2012.).

A fajtán belül egyedi változékonyságot mutat azonban az adott ló személyisége, temperamentuma, ami vele született adottság, erős genetikai háttérrel. A ló temperamentumát, személyiségét azonban a ló emberrel vagy emberekkel való kapcsolata jelentősen befolyásolni tudja, akár pozitív (pl. nyugodtabbá válik), akár negatív (pl. féltősebb, ijedősebb lesz) irányba is (Maros, 2013).

Személyiség típusok

A ló kiképzés, és a jutalom és a büntetés kiválasztása során figyelembe kell venni a ló személyiségét. A ló személyiség jellemzőit több féle képen csoportosíthatjuk. A négy alapvető személyiségtípus jellemzőit már Hippokratész is megfigyelte. Megfigyelése szerint a szangvinikus ember hangulata derűs de változó, a kolerikus személyiség azonban heves és ingerült. A flegmatikus temperamentum nyugodt és kitartó, a melankolikus viszont rosszkedvű és komoly.

Dallos Gyula a fentiekre alapozva és saját tapasztalatai alapján a lovak idegrendszeri típusai alapján 4 csoportot különböztetett meg. A **kolerikus** lovak könnyen lovagolhatók, könnyen alakulnak ki náluk a feltételes reflexek, de a gátló hatások is gyorsan megjelennek, ezért kevésbé megbízhatóak. Reakcióik határozottak, nem fáradékonyak, a fékező pszichés folyamat gyakran túlsúlyba kerül. Mindezekből következik, hogy a fenytést csak enyhén és fokozatosan alkalmazható náluk. A **szangvinikus** idegrendszeri típus esetén a mozgás élénk és határozott, az ellenszegülés ritka, az állat összességében szívós és megbízható. A feltételes reflexek gyorsan kialakulnak, s akár csak a gátló tényezők, tartósan meg is maradnak. A **flegmatikus** lovak lassan tanulnak, viszont gátló hatások könnyen kialakulnak. Ezekből a jellegzetességekből következik, hogy a követelményrendszernek mérsékeltnek, bánásmódnak pedig nyugodtnak és következetesnek kell lennie. A **melankolikus** lovaknál a feltételes reflex nehezen fejlődnek ki, a gátló hatások viszont könnyen kialakulnak. Az állat könnyen kifárad, nehéz kiképezni, és megbízhatatlan (Dallos,2009).

Schramm is hasonlóan csoportosítja vérmérséklet alapján a lovakat és kiegészíti azzal, hogy a csoportok nem választhatók el élesen egymástól. Kiemeli a **szangvinikus** típus együttműködési készségét, energiáját és figyelmességét, de azt is hangsúlyozza, hogy éppen e tulajdonságai miatt nagy a túleröltetés veszélye. A **kolerikus** típus is jó teljesítményt mutat, de hajlamos az ellenszegülésre, ezért határozott és kitartó lovat igényel. A **flegmatikus** ló békés és nyugodt, a túleröltetés veszélye nem áll fent, amint egészen a makacsságig fokozódhat. A **melankolikus** típus is nyugodt, de viszont hajlamos az ellenszegülésre, büntetés alkalmazása esetén is (Schramm, 1998).

Tanulási módszerek

Ebben a fejezetben a tanulás különféle típusait mutatom be, illetve azt, hogy a lovaknál használt különféle tanítási módszereket a viselkedésbiológia mely tanulás típusával lehet megfeleltetni. A tanulásnak különféle típusai vannak, ezek között vannak egyszerűbbek, mint amikor egy félelmet keltő dologhoz szoktatjuk a lovat, illetve összetettebbek, mint pl. egy nagydíjas feladat helyes kivitelezésének megtanítása.

A tanulás legősibb típusa a **bevésődés (imprinting)**, amely egy kritikus periódusban bekövetkező tanulást jelent (ez a fajta tanulás egy bizonyos korban vagy életszakaszban következik be, pl. születés után). Bizonyos szakemberek (pl. Miller, 2012) szerint a lovaknál is létező jelenség a bevésődés, ezért szerintük a képzés legegyszerűbb módja a születés utáni tanulásra érzékeny állapot kihasználása, hiszen a csikó ekkor a legfogékonyabb az ismeretek befogadására. A Miller (2012) által kidolgozott, bevésődésre épülő kiképzési mód, azt a célt szolgálja, hogy a csikó már egészen korán hozzászokjon az emberhez, és azokhoz a félelemkeltő ingerekhez, amelyekkel az élete során találkozik.(1. kép).

1. kép Bevésődésre épülő imprint tréning csikónál

Miller(2012) álláspontja szerint a csikót már az születést követő 48 órában tanítani kell, mert ekkor alakul ki náluk a követési válasz, ebben az időben rendkívül érzékenyek a környezeti hatásokra, és egy életre szólóan megtanulnak különböző ismereteket. A módszerhez tartozik, hogy az újszülött csikót rögtön elválasztják az anyjától, és a következő egy órában

szenszítizálják, azaz érzékenyítik bizonyos hatásokkal szemben, míg más ingerekkel szemben habituáltatják, azaz hozzászoktatják.

A test stimulálása során végigsimogatják az állat fejét, mozgatják a végtagjait, addig ismételve mindezt, míg a csikó ellenkezés mentesen tűr. Mindemellet olyan ingereket is megismertetnek vele, amelyek egy felnőtt lónak is félelmet keltőek lehetnek, pl. zacskót zörgetnek előtte. A módszer vélt vagy remélt előnye, hogy a csikó ragaszkodni fog a kiképzőjéhez, és könnyebben elfogadja annak dominanciáját, úgy, hogy nem érez félelmet. Ráadásul a későbbiekben könnyebben elviseli az érintést, a nyomást. Miller kiemeli azt is, hogy nagyon óvatosan kell eljárni, mivel a gyakorlatokat a születést követő napon kell elkezdni, a csikó teste még nagyon érzékeny. (Miller, 2012)

A bevésődés ténye azonban lovaknál nem bizonyított. Több kontrollált kísérlet során is azt lehetett látni, hogy az imprint tréning hatása pár hónapig tartott csak, egy év múltán már nem mutatkozott különbség az „imprintált” csikók kezelhetőségét tekintve (Maros, 2013). Természetesen, ha időt fordítunk egy fiatal ló nevelésére, függetlenül ezt mely életszakaszban tesszük, az mindenképp hasznos lehet. Azonban fiatal csikókorban a tudományos kutatások szerint (Henry et al., 2005) az újszülött csikóval töltött időn túl hasznosabb tud lenni, ha a csikó anyjával foglalkozunk a csikó jelenlétében. A csikó bizalmat érez az ember iránt, ha látja, hogy az anyja is bizik a gazdáiban, hiszen az ő viselkedése alapján tanulja meg, hogyan viszonyuljon a környezetéhez. Fontos eredménye a vizsgálatnak, hogy az embertől tartó, esetleg ember felé agressziót mutató anyakancáknál azonban kifejezetten rosszat tett a csikó emberek felé való bizalmának építése szempontjából az anyakancával való foglalkozás (Henry et al., 2005).

Az egyszerű tanulási módok csoportjába a nem- asszociatív tanulási módok tartoznak, ami lényegében a **habituáció és a szenzitizáció**. A habituáció megszokást jelent, ideiglenes megtanulása annak, hogy bizonyos dolgokra ne reagáljunk. Például a tűzhöz való folyamatos szoktatás után a ló rájön, hogy ettől semmi baja nem lesz, és ettől már nem ijed meg (2. kép).

2. kép A ló a megszokás (habituáció) segítségével megtanulja, hogy ne féljen a tűztől (saját készítésű fotó, Lezsák Leventével)

Fontos megjegyezni, hogy bizonyos nyugalmi idő (hetek, hónapok, évek) eltelte után az ijedtség reakció visszatérhet. Ezért is szükséges, hogy az adott feladatot rendszeresen ismételjük. Több sorozat után a hatás egyre folyamatosabb lesz, az, hogy meddig tart attól függ mennyire volt alapos a szoktatás (Muity,2007). A **szenzitizáció** azt jelent, hogy az állat az inger ismétlésekor egyre nagyobb erejű, és egyre gyorsabb válasz reakciót ad. Ezért tekinthető a megszokás ellentétének. Fontos megjegyezni, hogy a szenzitizáció mindig felül tudja írni a habituációt egy erősebb inger segítségével. Egy segédeszköz, pl. ostor segítségével mind a habituáció (pl. a karikásostor hangjára habituált csikós ló), mind a szenzitizációt el lehet érni (pl. cirkuszi ló azonnali ágaskodása az ostor csekély csapására).

3. kép Csikóslovak a Lázár Lovasparkban, a lovak hozzászoktak az ostor hangjához (habituáció)

4. kép Richter család cirkuszi lovai, a lovak megtanulták, hogy az ostorcsapásra azonnal ágaskodjonak (szenzitizáció)

A tanulási módok másik típusa az **asszociatív tanulás**, amely legalább két inger közötti kapcsolatra épülő tanulási forma. Eszközei között megkülönböztetünk pozitív megerősítést (klasszikus értelemben vett jutalmazás), pozitív büntetést (klasszikus értelemben vett büntetés), negatív megerősítést és negatív büntetést, melyeket a következő alfejezetben részletes lovas példával mutatok be. Kiemelendő, hogy a viselkedésbiológiában használt kifejezések szerint mind a jutalmazás mind a büntetés lehet pozitív és negatív is. A pozitív kifejezés ez esetben valamilyen elem hozzáadását jelenti, a negatív pedig az elvonását a rendszerből, függetlenül attól, hogy az elem „rossz” azaz kellemetlen, vagy sem a ló számára. Megerősítés esetén (akár pozitív, akár negatív) a ló által adott válaszreakció az idő előrehaladtával gyakoribbá válik. Evvel ellenkezőleg a pozitív és negatív büntetéssel a ló által mutatott viselkedés az idővel csökken.

Negatív megerősítés

A lovak tanítása során jól kihasználható, hogy menekülő állatok, tehát igyekeznek elkerülni a kellemetlen szituációkat. A kiképzés gyakori módszere ennek megfelelően, hogy a lóra nyomást helyeznek, a ló a nyomás ellen való meneküléssel válaszol az ingerre, és a kívánt viselkedésforma bekövetkezésével a nyomást megszüntetik (pl. a szár meghúzásával a ló fájdalmat érez a szájában, ha megáll, a húzás abbamarad, így megtanulja, hogy jobban jár, ha kis húzásra gyorsabban reagál, azaz hamarabb megáll). Ezt a tanítási módszert a viselkedésbiológiában negatív megerősítésnek nevezik. Itt a jutalom a szárhúzást követően a száron való engedés.

Pozitív büntetés

Pozitív büntetés esetén, például amikor a finom csizmasegítségre nem indul el a ló, pálcával megütjük a csizma helyét, ezáltal érzékenyítjük (szenszítizáljuk) az adott segítségre. Hangsúlyozni kell, hogy a büntetés soha ne jelentsen durvaságot vagy bármilyen rosszindulatú tevékenységet.

Negatív büntetés

Negatív büntetést megvonásként is szokták nevezni a viselkedésbiológiában, ide sorolható pl. egy várt jutalmazás (pl. jutalomfalat) elmaradása a helytelen viselkedést követően. Ezt a módszert klikker-tréning során előszeretettel használják (lásd következő oldal).

Pozitív megerősítés

Pozitív megerősítés során az elvárt viselkedést valamilyen kellemes ingerrel jutalmazzuk, például megállást követően megdicsérik hanggal, vagy megsimogatjuk. Jutalomként lovaknál szóba jöhet az ételen, jutalomfalaton túl a hangdicséret, a simogatás, ápolás, vagy akár a pár perc feladatmentesség (pihenés) is mint pozitív megerősítő (Miller, 2012). Nagyon fontos, hogy a jutalmak változatosak legyenek, hiszen az elvárt magatartás tökéletesíthető a ló kíváncsiságának fenntartása révén. (Miller, 2012.).

Sok esetben a jutalmazás/megerősítés illetve büntetés módszerei vegyesen kerülnek alkalmazásra a gyakorlatban. Erre lehet példa, ha a lovat a szár hátrahúzásával tanítjuk hátralépni, akkor szájugban, nyelven és szájpadráson okozott kellemetlen érzéssel motiváljuk/készítjük a lovat a feladat teljesítésére (pozitív büntetés). Ha a szár húzását követően a ló hátralép egyet, jutalmul azonnal engedünk a száron (negatív megerősítés), a kellemetlen inger megszüntetése azonnali megkönnyebbülést, fizikai komfortot jelent. Emellé pszichikai komfortot is nyújthatunk pihenéssel, simogatással vagy dicséréssel (pozitív megerősítés). Ha a ló már érti a hátralépés segítségeit, idővel csak akkor dicsérjük meg, illetve hagyjuk abba a feladatot, ha kellő számú lépést hátralépett, addig nem (negatív büntetés).

A jutalmazás és büntetés általános szabályai

Bármelyik tanítási módszert is választjuk, az **időzítés**, azaz a viselkedést követő azonnali cselekvés nagyon fontos. Hiszen minél gyorsabban követi az elvárt viselkedést megerősítés (jutalom) vagy büntetés, annál érthetőbb a ló számára, hogy éppen jót vagy rosszat tett-e, ezáltal gyorsabban rögzül a tanítandó viselkedés. A ló a viselkedését és a viselkedésének következményeként kapott emberi reakciót csak rövid ideig, 10-30mp-ig tudja összekapcsolni, tehát a büntetésnek és a dicséretnek minél előbb kell bekövetkeznie. Ha egy nem kívánt viselkedés után jóval később alkalmazunk fenytést, az nem csak, hogy nem éri el a célját, hanem ellenkező hatást lehet vele elérni, hiszen ellenkezéshez és félelemhez vezethet (Novotni, 2011). Miller (2012) szerint is a jutalmat vagy a diszkomfort megszüntetését (negatív megerősítés) a kívánt viselkedéstől számított 30 másodpercen belül célszerű adni.

A tanítás során fontos a **következetesség** is, hiszen a ló így kiszámítható lesz adott viselkedésre kapott emberi reakció, ez biztonságérzetet nyújt, és ezáltal könnyebben és gyorsabban tudja az elvárt magatartást megtanulni. Nemcsak a büntetést, a jutalmat is mindig következetesen és rendszeresen kell alkalmazni (Miller, 2012.)

A lovak tanítása során alapvető fontosságú szabály, hogy büntetést (pl. verést, fenytést, szidalmazást) csak korlátozott mértékben szabad alkalmazni, hiszen hosszú ideig tartó és főként nem következetes alkalmazása nemcsak rontja a ló kedélyállapotát, hanem aláássa az emberek iránti bizalmát is, csökkenti az együttműködő készségét és növeli a félelemérzetét (Hockenull és Chreighon, 2013).

Uta Graf szerint a dicséret nagyon fontos a munka során, mert a ló így fáradtság helyett inkább örömtelinek és pozitívan látja a gyakorlatok végrehajtását. A rendszeres dicséret ráadásul jó hatással van a lovas hangulatára is, ami ismét kihat az állatra. Dicséretként többnyire finom gesztusok is elegendők, egy két kedves szó vagy simogatás. Ezt a jutalmazási formát nem csak konkrét feladatok gyakorlása során lehet alkalmazni, hanem minden esetben, amikor érezzük, hogy a ló szorgalmasabbá vagy együttműködőbbé vált (Mráz, 2014).

Jutalmazás és büntetés, mint az asszociatív tanítás eszközei lovaknál

Klikker-tréning

Az elsőként bemutatott módszer a klikker-tréning, ami lovaknál a gyakorlatban kevésbé elterjedt, inkább az állatkerti állatoknál és kutyáknál kedvelt tanítási módszer (5. kép). Azonban mindenképp érdemes szót ejteni róla, mivel remekül bemutatja az időzítés és következetesség helyes használatának elvét. A módszersorán a pozitív ingert, amelyet elsődleges megerősítésnek nevezünk (pl. jutalomfalat) összekötünk egy másodlagos megerősítő hanggal (klikk hanggal). Az állat a tanítás során megtanulja összekötni a másodlagos megerősítő hangot a jutalommal, az elsődleges megerősítővel. Helyes viselkedés esetén a tréner klikk hangot hallat a klikker segítségével, és azt követően jutalomfalatot ad a lónak (pozitív megerősítés), helytelen viselkedés esetén mindez elmarad (negatív megerősítés), azaz nem történik semmi. Nincs sem szóbeli vagy tettekben megnyilvánuló szidás, sem a jó „válaszra” történő biztatás. Minden klikk után van jutalomfalat (akkor is, ha véletlen nem jó időben volt a klikk), és klikk nélkül nincs jutalomfalat (Kurland, 2004).

5. kép Klikker-tréninget használva a lovak nemcsak hagyományos feladatokra taníthatóak

A klikker-tréning esetén legtöbbször jutalomfalattal motiválnak (mint pozitív megerősítő), de van, hogy az adott egyed nem étellel, hanem más módszerrel jobban motiválható (pl. bizonyos kutyáknak egy pár perces labdával való játék nagyobb jutalmat jelent, mint egy falat ennivaló).

A klikker-tréningmódszer egyik előnye, hogy nagyon lelkesé válnak a lovak a feladatok teljesítésére a jutalom reményében. És mivel az étel juttatását a ló az elvárt viselkedéssel köti össze, így nem kell félni a ló „elszemtelenedésétől”. Másodlagos megerősítő híján étel adására a kiképzés során sok ló harapóssá válhat, vagy elveszti figyelmét az adott feladatról mivel az ételre fókuszál. Másik előnye, hogy a klikk hang segítségével könnyebben értelmezhetővé válik a ló számára, hogy pontosan mikor tett valami jót, mivel a klikk hang rövidegsége miatt a helyes időzítés is könnyebben megvalósítható (Kurland, 2004).

A klikk hang rövid, mindig ugyanolyan formában hallatszódó hangjel. Ezzel szemben a szóbeli dicséret hosszabb, és a következetesség tartása is nehezebb, hiszen ugyanazokat a szavakat, ugyanolyan hangsúllyal kell használni ahhoz, hogy a ló csupán a hangsegítség alapján is pontosan tudja, adott helyzetben éppen mit várunk el tőle. A szavak használatának nemcsak a pozitív, hanem a negatív megerősítés során is jelentősége lehet, hiszen olykor egy-egy szó egy negatív megerősítés előzménye is lehet, amikor pl. megelőzi, és ezáltal előrejelzi a feladat végeztét: pl. „jól van” hangsor adása akkor is, ha valamit jól csinált a ló, és akkor is, ha vége a feladatnak, pl. a futószáron való vágtnak. Csupán hanggal való tanításkor (klikker nélkül) további nehézség, hogy testbeszédből a ló könnyebben és szívesebben is olvas, ahogy egymás közt is inkább testbeszéddel, nem hangokkal kommunikálnak. Természetesen a klikker-tréningnek is megvannak maga korlátai, többek között hogy nem könnyű vele gyors sikereket elérni. Némely lovaknál napokig tarthat, amíg megértik a módszer lényegét, és egy új feladat tanításakor mindig kell, hogy adott időben a tréner kezében legyen a klikker és a jutalomfalatos zsák, ami életszerű helyzetben nem mindig adott (Williams et al., 2004.).

Alapvető szükségletek megvonása és felkínálása

Az **élelem** nagyon hatékonyan használható, ahogy azt a klikker-tréning során már bemutattuk (mind pozitív megerősítés mind negatív büntetés esetén). Nem mindegy azonban, milyen jutalomfalatot választunk. A zabnak szinte minden ló örül, azonban fontos hogy a napi kiszabott mennyiséget csökkentsük avval, amennyit jutalomfalatként elosztogattunk neki. A répa, alma és egyéb jutalomfalatok (pl. boltokban is kapható ló csemege) is hasznosak tudnak lenni a zab alternatívájaként. Fontos, hogy a ló kis darabokat kapjon belőle, hogy ne menjen el túl sok idő a táplálék elfogyasztásával, mert az elvonhatja a figyelmet a feladattól. (Miller,2012). A szabadidomítás során élelmet, jutalomfalatot főként zárkózott lovaknál használnak, vagy ha egy mozdulatot nagyon meg kell erősíteni, illetve amikor egy feladatot a lovas meg akar szerettetni. Tászler (2014) szerint alapvető szabály, hogy csak ritkán és nem kiszámíthatóan lehet a lónak adni, és nem következhet be az, hogy a ló már nem a feladatra, hanem csak a jutalomra figyel. Klikker-tréning esetén a másodlagos megerősítő (klikker) alkalmazása következtében ez a nehézség, hogy a ló a jutalomra figyel, nem jelentkezik. Az időzítés mind a klikker-tréning esetén, mind Tászler (2014) szerint is kiemelt fontosságú, például egy jól megoldott feladat után szerinte a földre dobhatunk egy falatot és felhívhatjuk rá a ló figyelmét. Fontosnak tartja, hogy a jutalmazás mindig a lovas jelzésére történjen, a lónak a megerősítést a lovasához kell kötnie. Az is az élelemmel történő jutalmazás formája, ha a munka során néha útba ejtünk egy-egy élelem darabot, így a ló láthatja, hogy milyen kellemes együttműködni a lovassal (Tászler,2014).

A **víz** is lehet komfort forrás, például egy félelmet keltő tárgyat, pl. lószállítót, könnyebben közelíti meg a ló, feltéve, ha nagyon szomjas, és szállító a közelében van vizes vödör (pozitív megerősítés). Korábban a csikók betörése előtt is kedvelt módszerek közé tartozott, hogy hosszabb ideig (akár napokig) koplaltatták az állatokat, még vizet sem kaptak, így az ellenkezésre kisebb kedv/erő maradt (Roberts,2010).

Hasonlóan, a **levegő**korlátozása is ide tartozik, amikor pl. a vadlovakat úgy törték be, hogy az zárt helyre terelték és a nyakuk köré lasszót kötöttek. Ha a ló elfordult az edzőtől, meghúzták a lasszót, azonban ha felé fordult, engedtek a szorításon. Így az állat gyorsan megtanulta, hogy a tréner felé forduljon (negatív megerősítés).

A jutalmazás jó eszköze lehet a **pihenés** felajánlása, akkor is, ha az állat nincs különösen kifáradva, hiszen a szabadon élő lovak napjuk kis részét töltik csak futással (ügetéssel). (Miller,2012). A szabadidomítás során a jutalmazás elsődleges eszköze a pihenés (abbahagyjuk a kért feladatot- ez végső soron negatív megerősítés, és nem adunk újat- ez esetben a pihenés már pozitív megerősítés). A pihenés itt azt is jelenti, hogy kis időközökben a ló elgondolkozhat a feladat lényegén és rendezheti önmagát. Ha egy-egy konkrét feladat után adunk pihenést az még nagyobb megerősítő jelleggel bír. Például, ha a ló nem szeret körön menni, de mégis megtesz egy kört, akkor jutalmazhatjuk azzal, hogy magunkhoz hívjuk és pihenést engedünk neki, még azelőtt, hogy beletörődik a feladatba (Tászler,2014).

Érdekes párhuzam, hogy pl. terápiás lovagoltatást követően (6.kép) a ló számára a pihenés lehet, hogy inkább egy kiadós tereplovaglást jelent, ahol a levágtáztatás segítségével tudja levezetni a felgyülemlett feszültséget (ez esetben a mozgás pozitív megerősítés). **Mozgással** lehet büntetni is, amely a körkarám technika alapelve: ha a ló nem azt csinálja, amit szeretnék (pl. nem követ, vagy fél valamitől), a lovat elküldöm magamtól, menekülésre készítem, és amikor a „behódolás” vagy megadás jeleit mutatja, megengedem, hogy visszatérjen hozzám (Roberts, 2010). A jutalmazás eszköze lehet továbbá egy nehezebb feladat végrehajtása után a ló számára egy kedves feladat kérése, ehhez azonban szükséges, hogy felismerjük, mely feladatokat végez szívesen az állat. Jutalom hatású gyakorlat lehet például a „dobogózás” (Tászler,2014).

6. kép Terápiás lovak munka közben (fóti Lovasterápia Központ)

Mivel a lovak kölcsönösen **ápolják** egymást, a simogatás egyezményes jelek tekinthető. Bizonyos területeket előnyben részesítenek, ilyen pl. a sörény, nyak, esetleg a fül vagy fark töve. Más területek, pl. lágyék, szügy tájékán kevésbé gyakori a kölcsönös ápolás, ezeken a területeken szokták egymást támadni pl. rangsorbeli viták esetén (McGreevy, 2004).

Komfort tényező lehet a **biztonság** is, amely – mivel a ló menekülő állat, és különösen nagy jelentősége van számára a biztonságnak – szintén fontos szerepet tölt be a jutalmazásban (Miller,2012).Kérdés, hogy mitől érzi magát a ló biztonságban. Van-e olyan kapcsolata a lovasával, hogy elegendő az ő jelenléte, vagy szükséges-e más lovak társaságának közelsége a biztonság érzéséhez.

Segédeszközök

„Egy lovas annál gorombább a lóval, minél nagyobb a személyes becsvágya és minél kisebb a tudása.” (Padhajszy tábornok)

A lovakkal való kommunikációt, jelzéseket segítségadásnak hívjuk. Megkülönböztetünk elsődleges és másodlagos segítségadást. Elsődleges segítségadások közé tartozik a kéz, csizma, lábszár, comb és testsúly segítségével adott jelzések. Másodlagos segítségadások közé pedig a hang, pálca, sarkantyú stb. segítségével adott jelzések sorolhatóak (Göblyös, 2014). A másodlagos segítségadás eszközeit segédeszközöknek is nevezzük. Ebben a részben a pálca, sarkantyú és a segédszárak (pl. kikötő, rollkur) használatáról, valamint a büntetés alapelveiről írok gondolatokat.

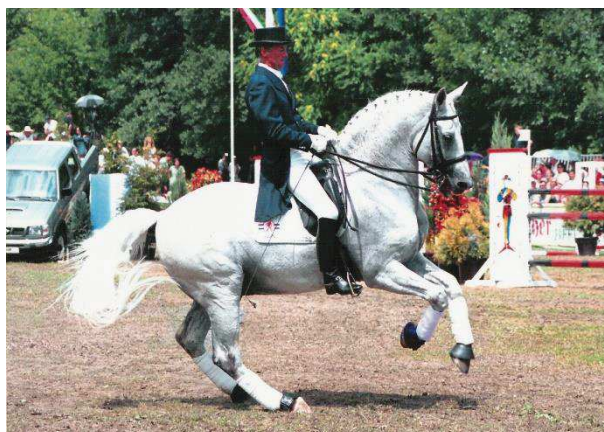
A lovaknál használt legtöbb segédeszköz (pl. pálca, sarkantyú) finom használata negatív megerősítésként szolgál, durva használata azonban már pozitív büntetést jelent. Ezért kiemelendő, hogy a büntetésnél még fontosabba következetesség és az időzítés, mint a jutalmazásnál. A büntetésnek azt kell eredményeznie, hogy a lóban tudatosuljon: a lovasnak nem tetsző viselkedés esetén saját magát bünteti. Megfelelő esetben azt az érzést tudjuk kelteni benne, hogy az ember a büntetés előli menedék, hogy ennek segítségével leszoktathatjuk a nekünk nem tetsző viselkedésről, de közben javul vele a kapcsolatunk (Miller, 2012).

A büntetésnek mindig személyre szabottnak kell lenni, alkalmazkodva a hely és idő körülményekhez, továbbá a ló természetéhez és kiképzési szintjéhez (Boros, 2008). Büntetés alkalmazása esetén számtalan hibát elkövethet a lovas, ilyen például a harag, amely a kellemetlen inger folyamatos ismétlését jelenti, függetlenül attól, hogyan reagál arra az állat. Hiba lehet az is, ha félelmi reakciót büntetünk, hiszen így csak tovább erősítjük a ló félelemérzetét. A fontos hibák közé tartozik a rossz időzítés és a következetesség hiánya is (Nagy, 2013; McGreevy, 2004).

Imke Spilker szerint a büntetés szinonim fogalom a dominanciával. A dominancia lényege, hogy valaki kontrollálja a másik viselkedését, illetve arra nyomást, hatást gyakorol. Spilker azt írja, hogy a segítség ugyanolyan jól használható kifejezés, mint a parancs vagy a fenyegetés, illetve a büntetés fogalma. A logikailag jól felépített rendszert könnyebb a lovasoknak elsajátítani, azonban az állatok megnyilvánulásait nehezebb ezen a módon megérteni, vagy szabályrendszerben elhelyezni. (Spilker, 2009.)

Pálca

A büntetési formák között az egyik leggyakoribb a **pálca** használata, amely azért is ellentmondásos, mert a pálca fő szabály szerint segítségként működik. A pálca, mint segédeszköz fő feladata az előrehajtó hatás támogatása (7. kép), ráadásul a ló reagáló képességére is jól hat a pálcával való hirtelen megcsípés (O.J.,1012).

**7. kép A pálca segédeszköz, nem a büntetés eszköze
(a képen Dallos Gyula Aktionnal)**

A pálca használat nem tartozik sem az elsődleges, sem a másodlagos segítségek közé; akkor alkalmazandó, amikor a másodlagos segítségek használata nem vezet eredményre. Több típusát különböztethetjük meg, hiszen lehet optikai vagy fizikai segítség. Az optikai segítség azt jelenti, hogy elegendő csak a megfelelő helyre mutatni vagy afelé közelíteni a pálcával, hogy az elvárt hatást a segítség elérje. A pálca egyfajta kommunikációs eszközként működik, amelynek az a célja, hogy a ló és az ember közötti méretbeli különbségeket kiegyenlítse, illetőleg a ló előtt tereket nyisson meg, vagy zárjon be (Lezsák, 2014a, 2014b, 8. kép).

**8. kép A pálca optikai segítség is lehet; teret nyit meg vagy zár le.
(Lezsák Levente, saját készítésű kép)**

Fizikai pálcasegítségéről akkor beszélünk, ha a lovas az eszközzel megérinti az állatot (Göblyös,2014). A pálca alkalmazása, mint büntetés természetesen csak ez esetben jöhet szóba. A pálca abban az esetben vehető igénybe büntetésként abban, ha a hibát egyértelműen a ló követte el, de még ekkor sem lehet olyan mértékű, hogy megrendítse a ló és a lovas közötti bizalmat (O.J,2002)

A legtöbb álláspont szerint azonban a pálca előrehajtó segítségként működik, és nem a büntetés célját szolgálja. Dallos Gyula szerint a pálca az előrehajtó segítség további erősítésére szolgál, ezért csak akkor szabad vele élni, ha a ló nem az elvárt mértékben halad előre. Ebből következik, hogy a pálca nem tekinthető a fenytés eszközének (Dallos, 1998). Uta Graf szerint a pálca csak segítségként alkalmazható, és ebben az esetben is csak akkor, ha a csizma segítségre már nem reagál a ló. Hangsúlyozza azt is, hogy ezt semmi féle képen nem

jelenthet tartós használatot, mivel a lóval szemben is helytelen és további ellenálláshoz vagy eltompuláshoz vezethet (Mráz,2014).

Busch szerint a pálcát sem szabad büntetesként alkalmazni, mert csak a ló lendületének erősítésére való. Abban az esetben is, ha segítségként használjuk nem szabad túlzott mértékben alkalmazni, mert a ló érzékenysége eltompul. Ebből következik, hogy az egyéb segítségeket sem szabad pálcával helyettesíteni (Busch,2009). Van olyan vélemény, amely szerint főleg kezdőknek hasznos a pálca, mert ennek segítségével a folyamatos előrehajtás nélkül is megértetik magukat a lovukkal. Ennek ellenére még is zavaró a használata, mert megszakítja a lovas keze és a ló szája közötti finom kapcsolatot (O.J,2002).

Monty Roberts szerint meg kell különböztetni azt, amikor a pálcát kommunikációs eszközként használják, és azt, amikor az eszközzel szándékosan fájdalmat okoznak a lónak. Kiemeli, hogy a ló fájdalomba dőlő állat, ebből következik, hogy eleinte menekül a pálcától, később ellenáll neki és lassabban fut. Összességében az a véleménye, hogy a fájdalomkózos nem vezet náluk eredményre, mivel zsákmány állatok, csak tovább erősítjük bennük, hogy mi is ragadozók vagyunk, akik bántani fogják őket, amely további ellenálláshoz vezet (Roberts,2010). Parelli (2003) szerint sem vezet eredményre, hogy ha a lóval szemben fizikai nyomást alkalmazunk. Szerinte sokkal eredményesebb a mentális nyomás, amelynek a segítségével egy sikeres együttműködést, kapcsolatot tudunk az állattal kialakítani. Úgy véli, haszontalan dolog a lóban további félelmet kelteni, célszerűbb, ha azt mutatjuk meg neki, hogy mi mások vagyunk, mint azok az emberek, akik korábban foglalkoztak vele. Ha ezt megérti a ló, fizikai nyomás nélkül is együttműködő lesz (Parelli,2003).

Előfordul azonban olyan vélemény is, amely szerint a pálcahasználat esetén vékony a határ a büntetés és a segítség között. Boros Sándor példaként említi, hogy egy finom ütés még segítségnek számít, egy rövid határozott ütés azonban már büntetésnek. Ebből következik, hogy mindig azon a helyen kell érinteni a lovat, ahová a segítséget szántuk. Levonható az a következtetés is, hogy a fejére soha nem szabad ütni, a vállára is csak ritkán. Extrém esetben megengedett egy nagy ütés csizma mögé, hangsúlyozottan egy nagy és nem több kisebb, mert így nevelési célzat jobban elérhető (Boros,2008).

Saját tapasztalatom szerint azon ló típusoknál, ahol a gátló hatások vannak túlsúlyban, a pálca használattal különösen mérsékelten kell bánni, mivel könnyen elérhetjük azt, hogy a ló már egyáltalán nem reagál a pálcára mint ingerre.

Sarkantyú

A sarkantyú megítélése hasonlóan ellentmondásos, mint a pálcáé, hiszen első sorban segítségként funkcionál, mégis előfordul, hogy büntetésként alkalmazzák. Uta Graf a sarkantyú használatát a pálca használathoz hasonlítja, hiszen az alkalmazását csak tartja elfogadhatónak, ha a csizma segítségre a ló nem reagál, de e tekintetben is kiemeli, hogy a tartós használat a pálca segítségnél részletezett okok miatt nem megengedhető (Mráz,2014, 9. kép).

9. kép Figyelni kell arra, hogy a sarkantyú használata ne okozzon sérülést a lónak

Dallos Gyula szerint is a sarkantyú feladata, hogy a csizma segítséget jobban érzékelhetővé tegye, nem az, hogy azzal büntessük, vagy előre hajtsuk a lovat (Dallos,2009). A sarkantyú használatának a célja Busch szerint is a segítségek finomabbá tétele. Kifejti ugyan akkor azt is, hogy az állandó használat az éri el a lovas, hogy a ló egyre érzéketlenebb lesz vagy ellenszegül. Hangsúlyozza azt is, hogy büntetésként semmiféleképpen sem alkalmazható (Busch,2009).

Boros Sándor szerint a sarkantyú használása esetén vékony a határ a segítség és a büntetés között. Amennyiben fenytésként akarja a lovas alkalmazni, azt közvetlenül a heveder mögött egy rövid lökéssel kell tenni. Amennyiben az állat rúg a sarkantyúra, a büntetést addig kell ismételni, még el nem fogadja. Kiemeli azonban, hogy az eszköz használata nem okozhat sérülést a lónak (Boros,2008).

Segédszárak

A ló száron való egyenletes támaszkodása, valamint a nyak íves meghajlítása és feligazítottága, a száronlét és a keretben való lovaglások lovas által elvárt kívánalom (pl. a klasszikus díjlovaglásban). Ezáltal a ló teste (gerince, háta) is olyan tartásba kerül, ami biomechanikailag legkedvezőbb a lovas hordozása és az egyes feladatok helyes végrehajtása céljából. Helyes lovaglás során a ló ezt a nyak- és testpozíciót magától kínálja fel. A gond akkor kezdődik, ha ezt erőből, erőszakkal igyekeznek a lovas elérni, erős kéz, speciális zablák és egyéb segédszárak segítségével (pl. kikötő, weyrother, stb.). A helyes állítást, összeszedettséget a Nemzetközi Lovas Szövetség (FEI) is meghatározza, az orrhátnak kicsivel a függőleges előtt kell lenni, a nyaknak pedig az első és második nyakcsigolya magasságában kell meghajolnia (ahogy a 7. képen is látszik). Ettől eltérő állapot (pl. a nyak túlhajlítása esetén az orrhát függőleges sík mögé kerül a szügy felé, a nyak pedig a 3,4 és 5-ös nyakcsigolya magasságában törik meg, 10. kép) a segítségadások helytelenségére utalnak, amit a FEI kifejezetten ellenez (2010). A helytelen feligazítottág a hát hordozóságát és a lábak szabad mozgását is akadályozhatják, valamint a zabla nyomása a szájban ekkor akkora mértékű lehet, hogy a ló sokszor máshogy nem tudja elkerülni a fájdalmat, csak ha kinyújtja a nyelvét (McLean és McGreevy, 2010, 10. kép).

10. kép A nyak erőszakkal történő túlhajlítása helytelen és fájdalmat okoz

III. fejezet: A jutalmazás és a büntetés használata a gyakorlatban

Hátraléptetés és tanítása

A vélemények megoszlanak abban, hogy a hátraléptetés vajon büntetés-e vagy inkább az engedelmisséget elősegítő gyakorlat. Dallos Gyula szerint a fenyítés megfelelő eszköze a hátraléptetés, mivel menekülő állat lévén a ló természetével ellentétes és megalázó is a hátrafelé lépés. Kiemeli viszont, hogy a hátraléptetés nem lehet meggondolatlan vagy túlzó, tehát nem lehet 6-8 lépéstől több. Az állattal a kialakított rangsornak megfelelően kell együtt dolgozni, amelynek alapja a ló és lovasa között lévő harmonikus személyes kapcsolat. Fontos az is, hogy a hátraléptetés csak figyelmetlenség, ellenkezés eseten jön számításba, a feladat során végrehajtott hibát segítségadással kell orvosolni (Dallos, 2009). Széplaki Pál (2014) szerint azért fogadják el nehezen a lovak a hátraléptetést, mert a hátralépés éppen a holtpontjukba esik.

Klimke szerint a hátraléptetés az átengedőség és az engedelmisség erősítésére szolgál, viszont nem természetes jármód a ló számára, ezért büntetés jelleggel is alkalmazható (Klimke, 1996). Más vélemények szerint azonban a hátraléptetés egyáltalán nem minősíthető büntetésnek. Ulrik Schramm szerint a hátraléptetésnek kiemelt jelentősége van egy elrontott ló utóidomítása során, mivel egy engedelmisségi gyakorlatról van szó. Úgy véli, miután az állat stabilan végre hajtja ezt a gyakorlatot, készségesebben reagál a lovas többi kérésére is. Klimkéhez (1996) hasonlóan a véleménye, hogy a hátralépés az átengedőség kifejeződése is lehet (Schramm, 1998). Monty Roberts azt írja, hogy a hátraléptetésnek mindennapos gyakorlatnak kell lennie, mivel a gyakorlással megelőzhető a lecövekés kialakulása. Úgy véli, hogy a jól hátralépő ló általában együttműködőbb partner (Roberts, 2010). Hasonló Pat Parelli (2003) álláspontja is, aki szerint mindenféle gyakorlat engedelmes végrehajtásához szükséges, hogy a ló rendszeresen gyakorolja a hátralépést.

Busch álláspontja szerint a hátraléptetés hasznos lecke, mivel a rendszeres gyakorlással a ló jobban elfogadja a zablát, valamint jó hatással van az egyensúlyára és a kezelhetőségére. A hátrafelé mozgás ugyanakkor azt is jelenti, hogy a ragsorban betöltött helyért folytatott harcban a ló megadja magát az erősebbnek, tehát aláveti magát a lovasnak. Véleménye szerint

ebből fakad a gyakorlat büntetés jellege, és ez az oka annak, hogy nem szabad túl gyakran kérni, és ha a gyakorlatot helyesen végrehajtotta abba is kell hagyni (Busch,2009).

**11. kép A hátraléptetés engedelmességi gyakorlat is lehet, nem csak büntetés
(Silverado Ranch, Kecskemét, saját készítésű kép)**

Mivel a hátraléptetés felfogható büntetésként is, ugyanakkor fontos engedelmességi gyakorlat is, ezért a gyakorlat megtanítása során a büntetések és a jutalmazások ismételt szerephez jutnak. A feladat elsajátításánál kiemelten fontos az, hogy a száron való húzás után az engedés helyes időzítéssel történjen, valamint az, hogy a feladat tanításával csak apránként, kis lépésben lehet haladni.

A feladat kezdetén először az elülső testtáj körül kell tenni egy fordulatot, annak a kéznek a kantár szárával, amelyik elülső lába körül fordulnia kell, továbbá erősebb szárhúzás segítségével az éppen felemelt hátulsó lábat kell hátraléptetni. Ezután a lovat pihenéssel és néhány kedves szóval jutalmazni kell. Fontos, hogy elégedjünk meg 1-2 lépéssel és utána azonnal dicsérjük meg.

Ellenszegülés és ágaskodás esetén büntetést kell alkalmazni a fej és nyak extrém állításával, amit egybe kell kötni újabb hátraléptetési kísérlettel. Ezzel megakadályozható az újabb ágaskodás. Ha sikerül néhány lépést hátraléptenie célszerű, ha ezt követően megállítjuk, előrelovagoljuk és néhány megnyugtató szó kíséretében újrakezdjük a feladatot. Ha azonban az előrehajtó segítségekre nem reagál, és inkább kivonni igyekszik magát a lovas befolyása alól a legmegfelelőbb az iramfokozása, néhány rövid és erős szárhúzás kíséretében.

Összességében elmondható a feladat gyakorlásáról, hogy a legkisebb ellenszegülésre irányuló kísérletre reagálni kell, hiszen ez már az engedelmesség megtagadása és a feladat lényege éppen az engedelmesség fokozása (Schramm, 1998).

Nagyon fontos, hogy a tanításnak mindig kis egységekben kell történnie, és minden egység teljesítését jutalomnak kell követni, mert ez a megközelítés erősíti a feltételes reflexet. A hátraléptetés esetén a ló a hátralépéssel szabadul meg a nyomás alól, tehát ha szünettel jutalmazzuk, mint azt már a fentiekben írtam, tulajdonképpen kétszeres jutalmat kap: egyrészt a pihenést, másrészt megszabadul a diszkomfortot jelentő nyomástól is. A különös erőfeszítést extra jutalommal is honorálni kell, mint pl: néhány kedves szó vagy simogatás (Miller, 2012). Ha a hátraléptetés már jól megy, azt is lehet kérni a lótól, hogy utána azonnal ügetésben vagy vágásban induljon el (Busch, 2009).

Parelli (2003) szerint a gyakorlat tanításához a ló elé kell állni. Ezt követően a fokozatosság követelményét szem előtt tartva kezdhetjük el a hátraléptetés gyakorlását. Az egyik módszer, hogy tegyük a tenyerünket a ló orrnyergére, és finoman nyomjuk az orrát. Ha ez nem hatásos, két ujjal nyomjuk az orrnyereg idegeit. Az is megoldás lehet, ha a tenyerünket a szügyéhez tesszük, és azt finoman nyomjuk. Ha nem reagál rá, a nyomást fokozatosan erősíteni kell. Négy erősségi szint van aszerint, mennyire erős a nyomás: szőr, bőr, hús és csont. Először csak hozzáérünk a lóhoz (szőr nyomása), majd a nyomás fokozatos növelésével a „csont” szintjén már annyira kellemetlennek kell lennie a nyomás érzésének, hogy a ló mindenképp reagáljon rá. Amint a ló reagál (hátralép, vagy ha nem is lép, de legalább hátratólódik a testsúlya), engedünk a nyomáson (negatív megerősítés). Ha ez a gyakorlat már jól megy, gyakorlatilag elég csak finoman odatenni a kezünket az említett pontokra a kívánt reakció (hátralépés) elérése érdekében.

Amennyiben a feladatot már ismerő ló adott napon éppen kevésbé figyelmes/ nem reagál, az első szintből (szőr) viszonylag gyorsan átvált a nyomás erőssége a „csont” szintig (pozitív büntetés), de itt is egyből abbamarad a nyomás, amint van reakció (a reakció, azaz az elvárt teljesítmény a tanulás előrehaladtával egyre több lehet, pl. 3-4 hátralépés). Ha kéz segítségre a ló jól reagál, a következő lépésben a ló felé dobott illetve lengetett vezetősár/kötél jelöli a hátralépés kérését. Ha ez nem hatásos, kigyózó mozdulatokkal kell a vezetősárat mozgatni. A módszer során viszonylag nehéz kötelet, és vékony kötél kötőféket használnak, így minden egyes kötélmozdulat viszonylag erős nyomást helyez az orrhátra.

Lószállítóhoz való szoktatás

Több olyan feladat van, ahol a lónak a természetéből adódó félelmét kell leküzdeni. Természetesen ezen feladatok tanításánál is fontos a büntetés és a jutalmazás kérdése. Ilyen feladat például a lószállítóhoz való szoktatás. A lószállító egy szűk, és gyakran sötét dobozba való fellépést és bebújást jelent, ahonnan általában nincs előrefelé történő menekülési lehetőség.

A szállítóhoz való szoktatás legegyszerűbb módja, ha egészen kicsi koruktól együtt utaznak néha az anyjukkal, amennyiben persze az anyaállat nyugodtan viselkedik. Így a csikó is könnyen rájön, hogy semmi oka sincs félni a lószállítótól (Novotni, 2011). Előfordulhat azonban, hogy nem ilyen szerencsés a helyzet. Az alábbiakban bemutatásra kerülő, Monty Roberts (2010), valamint Miller (2012) által kidolgozott lehetőségek közös jellemzője, hogy a lónak stabilan tudnia kell a hátralépést, azaz bizalma van az emberben, és szintén nagyon fontos, hogy a tanítás során fokozatosan kell haladni.

Monty Robert (2010) részletesen leírja, hogyan lehet megtanítani a lovat, hogy felmenjen a lószállítóra. A tanítás feltétele, hogy az állat stabilan tudjon dolgozni a kettős kötőfékkel és rendszeresen gyakoroljuk vele a hátraléptetést is. A feladatot egy elkerített területen kell ismételni. A feladat első lépcsőfoka a szállító megközelítése, ahol először azt kell gyakorolni, hogy a lovat két lépést előre, két lépést hátra léptetjük. A felvezetést az után szabad megkísérelni, hogy ezt a művelet sort képesek vagyunk csak testbeszéddel irányítani. Amikor már mind ez jól megy, lépünk fel a járműre, és számítsunk rá, hogy a ló velünk jön (fontos a nem verbális kommunikáció, testbeszédünk pedig gyakran tükrözi a belső gondolatainkat, ezért is fontos hogy mit provizionálunk, azaz mire számítunk-gondolunk).

Amennyiben a ló nem akar velünk előre lépni, gyakoroljuk nyomást a szárra, és a legkisebb előrelépési szándék jelére szüntessük be a nyomást (negatív megerősítés). Eben az esetben az elvárt magatartást pihenéssel jutalmazzuk (pozitív megerősítés). Mindemellett simogatással is lehet tovább jutalmazni (pozitív megerősítés). Amennyiben hátrálni kezd, engedjük a száron és hagyjuk, hogy a mögötte lévő tárgynak menjen. Ez összhangban áll már a korábban leírtakkal, hogy a lónak arra kell rájönni, hogy saját magát bünteti azzal, ha nem működik együtt velünk. Ha abba hagyta a hátrálást, ismét tartasuk megfeszítve a szárat és várjuk, hogy a ló előrelépjen.

A munka kezdete, amikor a ló fellép a rámpára, majd a szállítóra. Ezt a mozdulatsort be kell gyakorolni, legalább 10-15-ször kell fel és levezetni, mielőtt továbblépnénk. Mikor a feladatnak ezt a részét nyugodtan meg tudja oldani, eltávolíthatjuk a szállítókörül a szárnyakat és a falakat, fontos, hogy ezeknek az eszközöknek a befolyása minél kisebb legyen. Fokozatosan egyre kevesebb segítséget kell alkalmazni, hiszen az a cél, hogy a ló nyugodtan lépjen fel a szabadon álló és elkerítetlen szállítóra. Fontos, hogy a gyakorlásnak nem akkor kell meg történnie, amikor a lónak utaznia kell, mert a feladat betanítását stressz mentes környezetben lehet csak végrehajtani (Roberts, 2010).

Miller (2012) azt írja, hogy először a szállító nélkül kell az előre és hátra mozgásra megtanítani a lovat, és ha ez a viselkedés rögzült, el kell kezdeni a szállító felé vezetni. Biztató ingert kell alkalmazni, amelynek ismétlődőnek, kényelmetlennek, de mindenképpen fájdalommentesnek kell lennie. Például finoman ütögethető egy bottal, de ha egy lépést tesz a szállító felé, be kell szüntetni az ingert (negatív megerősítés). Ez után meg kell dicsérni, ez után körön kell sétáltatni (pozitív megerősítés), vagy hátra kell léptetni, s ezt a folyamatot addig kell ismételni, amíg a ló rájön, hogy a komfort a lószállító irányában található. A tanulás következő fokozatában rálép a lószállító szélére, ekkor ismét meg kell dicsérni. Ezt meg kell ismételni, akkor, ha mind két lábával rá lép a szállítóra. A folyamat lényege, hogy az állat rájöjjön, hogy a lószállító biztonságot jelent számára, és a tanulás akkor fejeződik be, ha az állat megszerette a szállítót (Miller, 2012).

A korábbiakban bemutatott klikker-tréning is jól alkalmazható a lószállítóra való felvezetés tanításában (Kurland, 2004). Itt akkor van klikk és jutalomfalat adás, ha a ló lépést tesz a szállító felé, sőt kezdetben akkor is, ha csak „gondol” rá (pl. a fülével a lószállító felé néz, felé fordítja). Ennél a módszernél is fontos, a tanítás során a nyugodt és biztonságos körülmények megteremtése, és hogy a klikker bevezetése ne a lószállítást tanításakor történjen. A lónak értenie és ismernie kell a klikker-tréninget.

Néha működhet az is, ha másodlagos megerősítő (klikker) nélkül adunk ételt (pl. zabot) a lónak, és úgy próbáljuk felcsalogatni (főként, ha az állat éhes, azaz motivált). De a legtöbb esetben a lószállítótól való félelem erősebb, mint a zab iránti vágy. Klikker-tréning esetén a ló érti, hogy itt egy tanulási feladat van, kiépített bizalma van a lovasban, és motivált legyőzni a félelmét.

Felmerül azonban a kérdés, alkalmazhatóak-e ezek a technikák, ha a lóban kellemetlen élmények maradtak egy korábbi tapasztalata során Schramm (1998) kifejti, hogy a lovak ellenszegülése számtalan okból eredhet, mint a fájdalom vagy a túlzott követelmények. Ha a ló elveszti a lovas iránti bizalmát, az elveszett bizalmat újra fel kell építeni, és a gyakorlást egészen az alapoktól kell kezdeni, ráadásul az állat bizalmát visszanyerni különösen hosszú időbe telik, több időbe, mint megnyerni azt (Schramm (1998)). A fenti módszerek egy elrontott, vagy fiatal lónál is alkalmazhatók, de az eredmény sokkal lassabban várható, és a fokozatosság is nagyobb hangsúlyt kap a közös munka során.

12. kép Lószállítóhoz való szoktatás (Tisza Zoltán hippológussal)

Érdeemes továbbá olyan tényezőket is figyelembe venni, amik a lónak megkönnyítik a félelem leküzdését, főleg a feladat kezdeti tanítása során. Ide tartozik, egy ismerős lótárs odavezetése a lószállító mellé. Esetleg a lószállítóba felvezetni. Továbbá érdemes széles és kevésbé meredek rámpájú lószállítóval próbálkozni az elején. Egy nagyobb méretű lónál az is előfordulhat, hogy tényleg nem fér be a szállítóba.

Személyes tapasztalatom, hogy egy nagyméretű lónál segített az, ha a ponyvát leszedtük a lószállítóról. És tényleg lehetett látni, hogy a lószállítón állva, fejét felemelve bizony a ló füle túllógott a lószállító felső vázán, tehát tényleg nyomhatta a ponyva, és ettől ijedt meg. Természetesen, ha a ló már megszokta a lószállítót, és nem fél tőle, még ha „kicsi” is neki (azaz pl. felemelt fejjel a füle már nem fér el), megtanulja elviselni (pl. lejjebb hajtja a fejét a szállítóban).

IV.fejezet: Összefoglalás

Dolgozatomban a ló és a lovas közötti kommunikáció egyik alapvető kérdésével, a jutalmazás és a büntetés témájával foglalkoztam. Dolgozatomban vizsgáltam a kérdés alapvető elméleti hátterét, ezen belül is a ló viselkedésére ható természeti adottságokat, a lovak személyiség típusait, és a tanulás módszereit. Ezt követően tértem rá a büntetés és a jutalmazás általános kérdéseire. Ennek vizsgálata során áttekintettem a büntetések és a jutalmak néhány példáját. Dolgozatomban foglalkoztam még a csikókorai büntetéssel és jutalmazással, valamint néhány konkrét feladattal, a hátraléptetés és a lószállításhoz történő szoktatás tanítása során alkalmazható pozitív és negatív megerősítésekkel, illetve pozitív és negatív büntetéssel.

A különféle tanítási módok, valamint a büntetések és jutalmazások kiválasztásánál mindig figyelembe kell venni az adott hely és idő körülmények befolyásoló tényezőjét, valamint az adott ló hátterét, korábbi tapasztalatait. Továbbá a ló személyiségétől is nagyban függ, hogy valamit jutalmazásnak vagy büntetésnek él meg.

Összefoglalásként elmondható, bármelyik jutalmazási vagy büntetési formát választjuk a fokozatosság és a megfelelő időzítés elveit mindig szem előtt tartanunk. Mindezekkel elérhetjük, hogy a lóval való foglalkozás egyre hatékonyabb lesz, valamint a ló és a lovas közötti bizalmi kapcsolat nem szakad meg, hanem tovább épül.

V. fejezet: Irodalomjegyzék

1. BOROS S, 2008. Tanulási modellek a ló kiképzésében II., http://www.lovardakalauz.hu/cikk/tanulasi_modellek_a_lo_kikepzeseben_2 2014.08.03.
2. BUSCH, C. L.2009: Ló és a lovas összhangja: a segítségek. Bp. Mezőgazda Kiadó. 2009., 34-34. p., 60. p.
3. CERONID., 2007. Support and safety features in preventing foot and ankle injuries in equestrian sports. *Int. Sportmed. J.* 8, 166-178.
4. DALLOS Gy,1998 Dallos Gyula Lovasiskolája II.. Dunakeszi, Xenophon Lovas Klub. 1998. 58-59. p. 82-83. p.
5. Fédération Equestre Internationale, 2010. FEI round table conference resolvesrollkur controversy.: <http://www.fei.org/news/fei-round-table-conference-resolves-rollkur-controversy>. 2014.09.18
6. GÓBLYÖS I. 2014: Elsődleges és másodlagos segítségek. *Lovas Nemzet*. 2014. XX. évf., 4. sz. 22-24. p.
7. HENRY, S., D. HEMERY, M.-A. RICHARD, M. HAUSBERGER, 2005 Human-mare relationships and behaviour of foals toward humans. *Applied Animal Behaviour Science* 93. 341–362 p.
8. HOCKENHULL, J. és CHREIGHTON, E. 2013: Training horses: Positive reinforcement, positive punishment, and ridden behavior problems. *J Vet Behav.* 8. 247-250. p.
9. KLIMKE,Reiner 1996: A fiatal hátsló alapképzése. Budapest. Mezőgazda Kiadó. 15-17. p.,101. p.
10. KURLAND, A. 2004: Clicker training for your horse. Dorking, Egyesült Királyság: Ringpress Books 176. p.

11. LESLEY, H. , MCLEAN, A.N. és MCGREEVY P.D 2010 The roles of equine ethology and applied learning theory in horse-related human injuries. *J Vet Behav*5. 324.p.
12. LEZSÁK L. 2014.a Szabadidomítás, kurzuson elhangzott információ, Szent István Egyetem, Állatorvosi Kar, lovastanár és szervező szak, (Lezsák, 2014.) Előadás időpontja: 2014.04.07.
13. LEZSÁK L. 2014.b Két csodálatos lélek párbeszéde. *Lovas Nemzet.*, 58-60. p.
14. MAROS K., 2013, A lovak viselkedése In: Hecker Walter, Bodó Imre, Lótenyésztés, lótartás, lóhasználat, Mezőgazda Kiadó, 2013, 61-87. p.
15. MCGREEVY, P. 2004. Equine Behavior A Guide for Veterinarians and Equine Scientists, Saunders, 412
16. MCLEAN, A.N. és MCGREEVY P.D. 2010. Horse-training techniques that may defy the principles of learning theory and compromise welfare. *J of Vet Behav* 5, 187-195
17. MILLER, Robert 2012.: meg a ló viselkedését! Budapest, Mezőgazda Kiadó,. 60. p. 71-73. p. 75-79. p., 82-85. p., 87-88. p., 110. p.
18. MRÁZ E 2007: Kifinomult lovaglás motivált lovakon. Tanulmány Uta Graf filozófiájáról, *Lovas Nemzet.* 2014. XX. évf., 5. sz. 24-26. p.
19. MUIITY M. 2007: A lovak viselkedése a lovaglás tekintetében, Szakdolgozat, Semmelweis Egyetem Testnevelési és Sporttudományi Kara 0 ,Bp 2007., 28. p. <http://www.marinka.hu/Letoltesek/Szakdolgozat.pdf> 2014.04.12.
20. NAGY K. 2014 SZIE ÁOTK Hippogus- lovastanár és szervező képzés tananyag, órai jegyzet 2013.03.25.-2013.04-.05.
21. NOVOTNI P. 2011 : A ló viselkedése. Bp. Mezőgazda Kiadó. 2011., 7-11. p., 34-35. p., 120. p.
22. O. J. 2002: A pálca használatáról, *Lovas Élet*, 2002/7.
23. PARELLI, P. 2003: Natural Horse-Man-Ship. Colorado Springs, USA: Western Horseman magazine, 120. p.
24. RÁCZ Zs és LÁNG J 2014: Csikó indítás természetesen, *Lovas Nemzet*, 2014. XX. évf., 5. sz., 52-53. p.
25. ROBERTS, Monty 2010 Első Kézből. Bp. EquinArt Kft.
26. SCHRAMM, U. 1998 Az elrontott ló utóidomítása. Bp.Mezőgazda Kiadó. 1998.. 30-31. p., 98-101. p., 113-119.p.

27. SMARTT, P., CHALMERS, D., 2009. A new look at horse-related sport and recreational injury in New Zealand. *J. Sci. Med. Sport* 12, 376-382.
28. SZÉPLAKI P: 2014. Díjugratás, kurzuson elhangzott információ, Szent István Egyetem, Állatorvosi Kar, lovastanár és szervező szak, Előadás időpontja: 2014.06.25.
29. Takács L. 2007: Kaszkadőr-és terápiás lovak temperamentumának összehasonlítása viselkedéstesztekkal. Etológiai módszerek (kézirat), SZIE-ÁOTK. 1-4.
30. TÁSZLER M. 2014 Jutalmazás és motiváció. *Lovas Nemzet*, 2014. XX. évf. 6. sz. 54-55. p.
31. WILLIAMS T.H. FRIEND* , C.H. NEVILL, G. ARCHER 2004: The efficacy of a secondary reinforcer (clicker) during acquisition and extinction of an operant task in horses. *Appl Anim Behav Sci* 88. 340. p.

Felhasznált képek forrása

1. kép: <http://besthorsepractices.com/foal-imprinting/> 2014.10.01.
2. kép: **saját készítésű fotó**
3. kép: [http://www.lazarlovaspark.hu/webset32.cgi?Lovaspark@@HU@@39@@579275585#!prettyPhoto\[gallery\]/5/](http://www.lazarlovaspark.hu/webset32.cgi?Lovaspark@@HU@@39@@579275585#!prettyPhoto[gallery]/5/) 2014.10.01
4. kép: <http://www.pecsiujsag.hu/helyi-hireink/pecsett-a-magyar-nemzeti-cirkusz.21458> 2014.10.01.
5. kép: www.equineclickertraining.com 2014.09.28.
6. kép: <http://www.lovasterapia.hu/galeria> 2014.10.05.
7. kép: <http://xenophon.freeweb.hu/aktion21.JPG>
8. kép **saját készítésű fotó**
9. kép: http://images.imgsrv.farm.hu/articles_images/001099/big_lead.jpg 2014.07.11.
10. kép: <http://heatherclemenceau.files.wordpress.com/2013/02/rollkur2.jpg>
11. kép **saját készítésű fotó**
12. kép: <http://www.loszallitofobia.hu/2014munka.php> 2014.10.05
13. kép **saját készítésű fotó**

VI. fejezet : Köszönetnyilvánítás

Köszönettel és tisztelettel tartozom témavezetőmnek, Dr. Nagy Krisztinának, aki a szakmai tudásával, mindig segítségemre volt a szakdolgozatom során, és átadta nekem tudásának egy részét.

Rendkívül hálás vagyok szüleimnek, akik mindvégig támogattak és bíztattak valamint lehetővé tették, hogy sikeres egyetemi, tanulmányokat folytassak. Valamint hálás vagyok, az első lovamnak Kíránk, aki megtanított szavak nélkül beszélni, érzelmekkel gondolkodni és a legfontosabbra tanított a feltétel nélküli bizalomra.

Köszönettel tartozom továbbá a Hippológus Szak előadóinak, akik több évtizedes tudásukat és gyakorlatukat önzetlenül adták át részünkre, ezzel lehetővé téve azt, hogy még közelebb kerüljünk a lovakhoz és azok szakágaihoz. Ezt a tudást én is szeretném a jövőben tovább adni mindazok számára, akik érdeklődnek a lovak és a lovas sport iránt.

Ezt a dolgozatot lovas edzőmnek Szabó Gergőnek ajánlom, aki közelebb vitt egy olyan csodához, amit úgy hívnak, hogy LÓ.

13. kép Első lovam, Kira és én (saját készítésű kép)

HuVetA - SZIA

ELHELYEZÉSI MEGÁLLAPODÁS ÉS SZERZŐI JOGI NYILATKOZAT*

Név: .....

Elérhetőség (e-mail cím):.....

A feltöltendő mű címe:.....

.....

A mű megjelenési adatai:.....

Az átadott fájlok száma: .....

Jelen megállapodás elfogadásával a szerző, illetve a szerzői jogok tulajdonosa nem kizárólagos jogot biztosít a HuVetA és a SZIA számára, hogy archiválja (a tartalom megváltoztatása nélkül, a megőrzés és a hozzáférhetőség biztosításának érdekében) és másolásvédett PDF formára konvertálja és szolgáltassa a fenti dokumentumot (beleértve annak kivonatát is).

Beleegyezik, hogy a HuVetA és a SZIA egynél több (csak a HuVetA és a SZIA adminisztrátorai számára hozzáférhető) másolatot tároljon az Ön által átadott dokumentumból kizárólag biztonsági, visszaállítási és megőrzési célból.

Kijelenti, hogy a átadott dokumentum az Ön műve, és/vagy jogosult biztosítani a megállapodásban foglalt rendelkezéseket arra vonatkozóan. Kijelenti továbbá, hogy a mű eredeti és legjobb tudomása szerint nem sérti vele senki más szerzői jogát. Amennyiben a mű tartalmaz olyan anyagot, melyre nézve nem Ön birtokolja a szerzői jogokat, fel kell tüntetnie, hogy korlátlan engedélyt kapott a szerzői jog tulajdonosától arra, hogy engedélyezhesse a jelen megállapodásban szereplő jogokat, és a harmadik személy által birtokolt anyagrészt mellett egyértelműen fel van tüntetve az eredeti szerző neve a művön belül.

A szerzői jogok tulajdonosa a hozzáférés körét az alábbiakban határozza meg (**egyetlen, a megfelelő négyzetben elhelyezett x jellel**):

- engedélyezi, hogy a HuVetA-ban/SZIA-ban tárolt művek korlátlanul hozzáférhetővé váljanak a világhálón,
- a Szent István Egyetem belső hálózatára (IP címekre) korlátozza a feltöltött dokumentum(ok) elérését,
- a SZIE Állatorvos-tudományi Könyvtárban található, dedikált elérést biztosító számítógépre korlátozza a feltöltött dokumentum(ok) elérését,
- csak a dokumentum bibliográfiai adatainak és tartalmi kivonatának feltöltéséhez járul hozzá (korlátlan hozzáféréssel),

---

* Jelen nyilatkozat az 5/2011. számú, *A Szent István Egyetemen folytatott tudományos publikációs tevékenységgel kapcsolatos adatbázis kialakításáról és alkalmazásáról* című rektori utasításhoz kapcsolódik, illetve annak alapján készült.

Kérjük, **nyilatkozzon a négyzetben elhelyezett jellel a helyben használatról is:**

- Engedélyezem a dokumentum(ok) nyomtatott változatának helyben olvasását a könyvtárban.

Amennyiben a feltöltés alapját olyan mű képezi, melyet valamely cég vagy szervezet támogatott illetve szponzorált, kijelenti, hogy jogosult egyetérteni jelen megállapodással a műre vonatkozóan.

A HuVetA/SZIA üzemeltetői a szerző, illetve a jogokat gyakorló személyek és szervezetek irányában nem vállalnak semmilyen felelősséget annak jogi orvoslására, ha valamely felhasználó a HuVetA-ban/SZIA-ban engedéllyel elhelyezett anyaggal törvénytörtő módon visszaélne.

Budapest, 201... év .....hó .....nap

---

aláírás

szerző/a szerzői jog tulajdonosa

---

*A **HuVetAMagyar Állatorvos-tudományi Archívum – Hungarian Veterinary Archive** a Szent István Egyetem Állatorvos-tudományi Könyvtár, Levéltár és Múzeum által működtetett szakterületi online adattár, melynek célja, hogy a magyar állatorvos-tudomány és -történet dokumentumait, tudásvagyonát elektronikus formában összegyűjtse, rendszerezze, megőrizze, kereshetővé és hozzáférhetővé tegye, szolgáltsa, a hatályos jogi szabályozások figyelembe vételével.*

A HuVetA a korszerű informatikai lehetőségek felhasználásával biztosítja a könnyű, (internetes keresőgépekkel is működő) kereshetőséget és lehetőség szerint a teljes szöveg azonnali elérését. Célja ezek révén

- *a magyar állatorvos-tudomány hazai és nemzetközi ismertségének növelése;*
- *a magyar állatorvosok publikációira történő hivatkozások számának, és ezen keresztül a hazai állatorvosi folyóiratok impakt faktorának növelése;*
- *az Állatorvos-tudományi Kar és az együttműködő partnerek tudásvagyonának koncentrált megjelenítése révén az intézmények és a hazai állatorvos-tudomány tekintélyének és versenyképességének növelése;*
- *a szakmai kapcsolatok és együttműködés elősegítése,*
- *a nyílt hozzáférés támogatása.*

*A **SZIA Szent István Archívum** a Szent István Egyetemen keletkezett tudományos dolgozatok tára.*